

Nella Nyczkało

RELACJA „CZŁOWIEK–PRACA” JAKO PODSTAWA INTERDYSCYPLINARNOŚCI PEDAGOGIKI JAKO NAUKI

Нелля Ничкало

СИСТЕМА «ЛЮДИНА-ПРАЦЯ» ЯК ОСНОВА ІНТЕРДИСЦИПЛІНАРНОСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ НАУКИ

*«Праця рук вивела людину на її
сучасну позицію в природі...
Цей духовний світ побудований
на досвіді й матеріальних здобутках
рук, що працюють.»*

Тадеуш Вацлав Новацький

Серед багатьох систем, відомих від античних часів і до наших днів, життєдайною, загальновідомою і прогностичною, динамічною й ефективною є система «людина – людина». У різні епохи, на різних історичних етапах, народжувалися, утверджувалися, набували розвитку, а згодом – зникали (вмирили) чимало систем. Деякі з них відроджувалися, або народжувалися вдруге чи навіть втретє; вони знову функціонували, збагачуючи людину, її родину й продовжуючи традиції свого народу, своєї Вітчизни.

В основі таких перетворень були різні причини, передусім – загальнолюдські, духовні, моральні, соціально-економічні і соціокультурні, екологічні, управлінські та багато інших. Їх неможливо відразу перелічити й осмислити. Адже вони віддзеркалювали кожную історичну добу та її особливості.

«Людина – праця» – ця система, як головна ріка і джерело життя, з плином часу ставала все більш повноводною, народжуючи нові системи і підсистеми, впливаючи на розвиток свідомості людини, її внутрішнього світу, і, безумовно, на світогляд як «систему поглядів на об'єктивний світ та місце в ньому людини, на ставлення людини до навколишньої дійсності, до самої себе, а також зумовлені цими поглядами основні життєві позиції людей, їхні переконання, ідеали, принципи пізнання та діяльності, ціннісні орієнтації»¹. Як відомо, світогляд людини формується у процесі та в результаті узагальнення природничо-наукових, соціально-історичних,

¹ Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. – Х.: Прапор, 2005. – С. 456.

філософських, технічних знань, а також під впливом безпосередніх умов життя. Він передається від покоління до покоління з досвідом людей, їхніми етнонаціональними традиціями, досвідом творчої трудової діяльності.

У контексті цих філософських підходів звернемося до висновків, обґрунтованих видатним українським філософом В. Шинкаруком. «На всіх етапах історії людство створювало узагальнюючі погляди, на світ – людину, на свою життєдіяльність, висувало ідеали, формувало уявлення про майбутнє, що були орієнтирами в його житті. Постійний розвиток виробництва, культури, людських потреб, розширення залучених до людської діяльності все нових і нових сфер природи, удосконалювання самої діяльності й самої людини роблять постійно актуальними завдання пізнання об'єктивних законів розвитку й перетворення світу, формулювання основних принципів наукового підходу до світу й людини, формування світогляду як системи узагальнених поглядів на світ, на історичні долі людини і людства»². Ключова ідея цих роздумів полягає в тому, що саме праця творила й далі творить і саму людину і людську цивілізацію.

Категорія праці тисячами одухотворених людиною променів пов'язана з усіма сферами життєдіяльності людини і суспільства, розвитком освіти, науки і культури. Якщо в центр цієї надзвичайно важливої проблеми ми поставимо систему «людина – праця» як її ядро, то нам відкривається широка палітра органічних взаємозв'язків між багатьма науковими галузями. Завдяки цьому зможемо збагнути всю складність і взаємозумовленість зв'язків: проблеми праці людини з філософією, соціологією, психологією, педагогікою, економікою, фізіологією, ергономікою, культурою та ін. За такої умови набуває закономірності процес формування взаємопов'язаних наукових процесів, притаманних конкретній епосі.

Саме тому ця особлива система завжди мала й нині має велику притягальну силу: її вивчають, проектують, моделюють і прогнозують науковці – представники різних галузей наукового знання – філософи і соціологи, економісти і демографи, педагоги і психологи, митці і культурологи, медики і менеджери. Вона завжди була рушійною силою духовного, морально-етичного, культурного, а в підсумку – соціально-економічного розвитку кожного народу й кожної держави.

У цих складних процесах винятково важливу роль відіграє наука як особлива сфера людської діяльності. На думку С. Кримського, ця аксіома спрямована «на виробництво та систематизацію знань про закономірності існуючого засобами теоретичного обґрунтування та емпіричного випробування і перевірки пізнавальних результатів для розкриття їх об'єктивного змісту (істинності, достовірності, інтерсуб'єктивності)»³.

Як зазначають В. Кремень і В. Ільїн, і в міждисциплінарних, і дисциплінарних взаємодіях можна виявити трансляцію засобів і методів з однієї сфери знання в іншу. В кожній з таких ситуацій перенесення методів передбачає виявлення тотожностей предметних галузей, що досліджуються. Відмінність міждисциплінарних і дисциплінарних досліджень полягає в масштабах узагальнення й основах, які спрямовують передавання методів. У міждисциплінарних дослідженнях пов'язуються між собою, здавалося б, віддалені й суто специфічні предметні галузі.

² Шинкарук Володимир (1928 – 2001). Світогляд і філософія // Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб. / За ред. акад. НАН України Л. В. Губерського. – 2-ге вид., стер. – К.: Знання, 2012. – С. 167.

³ Філософський енциклопедичний словник / Національна академія наук України, Інститут філософії імені Г.С. Сковороди. – К.: Абрис, 2002. – С. 410–411.

У зв'язку з цим в сучасній науці і культурі філософи виокремлюють у синергетиці декілька паралельних пластів її буття, що розташовуються у міру зростання рівня абстрактності: *піддисциплінарний* – буденна свідомість повсякденних життєвських практик; *дисциплінарний* – процеси індивідуальної творчості й розвиток дисциплінарних знань і об'єктів дослідження; *міждисциплінарний* – процеси міждисциплінарної комунікації і перенесення знання в діалогах дисциплін зокрема, педагогіки та освіти, під час прийняття рішень; *трансдисциплінарний* – процеси самоорганізації і функціонування великих міждисциплінарних проєктів, міждисциплінарних мов комунікації, природа виникнення міждисциплінарних інваріантів, колективний розум, мережеве мислення; *наддисциплінарний* – процеси творчості, становлення філософського знання, розвиток науки і культури. Комунікативні практики у кожному з цих пластів мають особливі традиції застосування, цілком наукові й методологічно розвинуті на дисциплінарному рівні⁴.

Враховуючи методологічну важливість систематизації педагогічних наук, звернемося до результатів зарубіжних наукознавчих досліджень. Так, видатний польський вчений З. Вятровський, обґрунтовуючи спеціалізацію в педагогіці, здійснює історико-філософський аналіз розвитку цієї науки в ХХ столітті. Він звертається до праць польських, німецьких (Д. Лензен) та чеських учених (Я. Пруха). Професор пропонує авторську систематизацію педагогічних наук, що охоплює чотири напрями: *фундаментальні педагогічні; основні педагогічні дисципліни, визначені лінією розвитку людини; педагогічні дисципліни, що відповідають основним напрямкам діяльності людини; допоміжні та пограничні дисципліни*⁵.

Зазначимо, що така систематизація педагогічних наук стала результатом системного багаторічного науковознавчого аналізу, що здійснювався вченим упродовж декількох десятиліть. З. Вятровський припускає, що процес „атомізації педагогіки” й далі буде розвиватися, хоча часто висловлюються думки, що вже недоцільно продовжувати будь-який поділ. Однак, аналізуючи різні підходи, він виокремлює такі важливі тенденції, як: зростання соціальних запитів на педагогічні знання в різних галузях життя і діяльності; тривалий розвиток педагогічного знання в царині як теоретичній, так і утилітарній (практичній), а також спеціалізації в сучасних науках. Отже, важко уявити можливість розв'язання сучасних проблем, передусім людських, поза використанням спеціальних наукових знань і методів. Вчений доводить, що без спеціалізації не можна навіть говорити про розвиток сучасної науки.

Теоретично обґрунтовані положення щодо інтеграції та водночас спеціалізації в педагогічних науках в умовах глобалізаційних процесів набувають винятково важливого значення. Особливої уваги потребують наукознавчі проблеми, аналіз генези і сучасних категорій спеціалізації та інтеграції. Незаперечною є взаємозалежність цих понять, які, на перший погляд, справляють враження суперечливих і навіть таких, що виключають одне одного. За цих умов набуває першочерговості звернення до актуальних проблем сучасної філософії освіти, об'єднання зусиль представників різних галузей наукового знання з метою здійснення теоретико-методологічних досліджень.

⁴ Кремень В.Г., Ільїн В.В. Синергетика в освіті: контекст людиноцентризму: монографія / В.Г. Кремень, В.В. Ільїн; [Національна академія педагогічних наук України]. – К.: Пед. думка, 2012. – С. 27–28.

⁵ Wiatrowski Z. Podstawy pedagogiki pracy. Wydanie czwarte – zmienione i poszerzone. Bydgoszcz, 2004. – С. 40 – 44.

Людська праця – категорія вічна

Саме так ми назвали передмову до книги польського вченого Тадеуша Вацлава Новацького «Людська праця. Аналіз поняття» («Praca ludzka. Analiza pojęcia»), видану українською мовою у 2010 році у Львівському видавництві «Літопис». До своєї філософсько-педагогічної праці як епіграфи Т. Новацький обрав п'ять висловлювань, які належать великим ученим різних епох. Ось вони: «...як птахи мають крила, щоб літати, так людина має руки, щоб мати їх як знаряддя. Наші душа й тіло кріпнуть і зміцнюються коштом праці, а через байдкування та лінощі – занепадають і марнуються (Андрей Фрич Моджевський (1503–1572)); Праця творить історію людства (Джордано Бруно (1548–1600)); Людина має стільки знань, скільки здобула працею і творчістю (Джамбатиста Віко (1668–1744)); Праця є джерелом і мірилом цінностей (Адам Сміт (1723–1790)); Не збагнув життя той, хто скаржиться на працю; вона є важелем, що всім рухає. Відпочинок – то смерть, а праця – то життя (Войцех Ястшембовський (1799–1882))⁶.

Для передмови до українського видання цієї праці ми обрали слова видатного поляка й великого друга України професора Т.В. Новацького: «Праця рук вивела людину на її сучасну позицію в природі... Цей духовний світ побудований на досвіді й матеріальних здобутках рук, що працюють».

Передмову до польського видання цієї незвичайної книги написав професор Франтішек Шльосек – голова Міжнародного наукового товариства «Польща–Україна». Звернемося до двох останніх абзаців передмови. Аналізуючи зміст дослідження професора Тадеуша Новацького, її автор розмірковує: це філософський трактат про працю, чи практично – наукова робота, що розкриває розуміння суті і цінності праці? А, можливо, і одне і друге?

У своїй книзі Тадеуш Новацький виклав результати багаторічного дослідження. Її українське видання є здійсненням мрії автора про те, щоб його наукова думка линула за межі географічних кордонів, ставала надбанням інших народів. Про фундаментальність цієї, здавалося б, не дуже великої за обсягом книги (всього 181 с.), свідчить звернення Нестора польської педагогіки (так називають Новацького) до думок, положень і висновків 138 вчених – і філософів, і соціологів, і істориків, і психологів, і педагогів, і політологів. Безумовно, це свідчить про всебічний міждисциплінарний аналіз категорії праці. Цілком логічним завершенням цього видання стала післямова доктора філософських наук, професора, дійсного члена НАПН України директора Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України Івана Зязюна – «Творчий доробок Тадеуша Новацького – гімн людині праці». «Кожна його праця – поступ до істини, до розуміння людського інтелекту, людської духовності. Він один із перших у світі педагогів-дослідників побачив у перманентній освіті, в освіті через усе життя поступ до цивілізаційних досягнень людського інтелекту і людської почуттєвості, що через різновиди досвіду сягають глибинних пластів творчого потенціалу Людини...

Філософського осмислення у творчості Тадеуша Новацького набуває поняття майстерність. Він характеризує її як вищий вияв системи умінь, доведення здібностей до максимального рівня, уміння продуктивно вирішувати найбільш складні педагогічні ситуації. Водночас (за А. Макаренком) вчений ставить питання про педагогічну майстерність у системі професійної освіти. Що ж стосується суб'єкта процесу праці, то його майстерність базується «не на механічному вмінні і великій кількості навичок, а пов'язана з пластичністю, швидкою

⁶ Новацький Тадеуш В. Людська праця. Аналіз поняття: пер. з польської Юлії Родик. – Львів: Літопис, 2010. – С. 8.

приспосованістю до нових ситуацій, нової сировини, нового матеріалу. Гнучкість набутих умінь, а, отже, й шлях до майстерності в сфері моторики, залежить від способу розвитку вмінь⁷. Цей висновок видатного українського вченого Івана Зязюна має важливе методологічне значення для осмислення інтердисциплінарності філософсько-педагогічних праць Тадеуша Вацлава Новацького.

«Світ мрій» («Świat marzeń») – ця остання книга Професора була видана у 2010 р. в Любліні (видавництво Університету Марії Кюрі-Склодовської). Українське її видання побачило світ у грудні 2012 року – через три місяці після того, як її автора провели в останню путь. Віктор Андрущенко, ректор Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, член-кореспондент НАН України, академік НАПН України у «Слові про вчителя і вченого» (передмові до цього видання) написав так: *«Великий науковець, невгамовний дослідник, талановитий творчий педагог, визнаний та поцінований цілим світом за душевну пристрасть і горіння власною роботою. Тадеуш Вацлав Новацький не вписується у жодні словесні характеристики, бо мав талант ширший за будь-які означувані рамки і межі. Кожна його праця – крок в еволюції освіти, дидактики, методології і разом з тим, нескінченний пошук істини життя.*

Свою наукову діяльність цей велет думки присвятив роздумам та усвідомленню людської духовності й інтелекту, що знайшло відображення у його численних книгах. Академічні установи й інститути, потужні навчальні заклади світу мали за честь зберігати у своїх бібліотечних фондах праці Тадеуша Новацького, що стали зразком справжнього наукового обтрунтування й переплетення проблем педагогіки з соціальними, екологічними, економічними й культурними проблемами життєдіяльності суспільства. За лаконічними фразами вченого стояло непогамоване прагнення нових знань та кропітка праця»⁸.

Свої глибокі роздуми, що проходили через душу і серце, вчений завершує так: «Для підвищення морального рівня суспільства треба оберігати дітей і молодь від надміру жорстокості і шукати золоту середину, яка уможливить гармонійний розвиток особистості відповідно до суспільних норм. У світі без воєн і без фізичного насильства головною рушійною силою, яка забезпечила б суспільну співпрацю, може стати тільки любов у її різноманітних проявах: доброзичливості, піклуванні про інших, взаємодопомозі, співпраці, дружбі, симпатії, братерстві...»⁹.

До післямови нами обрано ось такі афористичні слова видатного вченого: *«Мрія – це пошук доріг до щастя. У мріях прагнення перетворюється на дії. Мрії – генератор психічної і духовної енергії. Мрії надають сенсу життю, коли відкривають перспективи до реалізації ідеї».* Ось так, одні мрії народжували багато інших, а омріяне ставало реальністю завдяки невтомній праці Вченого, його творчим пошукам упродовж усього життя, постійному креативному самовдосконаленню, інноваційному і прогностичному баченню проблем, зовнішніх і внутрішніх причин їх виникнення та шляхів розв'язання¹⁰.

⁷ Новацький Тадеуш В. Людська праця. Аналіз поняття / Переклад з польської Юлії Родик. – Львів: Літопис, 2010. – С. 173–175.

⁸ Новацький Тадеуш В. Світ мрій / Тадеуш В. Новацький: пер. з польськ. І.А. Аскерової; наук. ред. Н.Г. Ничкало. – К.: Вид-во Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 2011. – С. 5.

⁹ Там само, с. 108.

¹⁰ Там само, с. 109–110.

Отже, праця людини, методологічно обґрунтована й психолого-педагогічно виміряна Професором Т.В. Новацьким, є свідомою діяльністю людини, спрямованою на створення суспільно значущих матеріальних і духовних цінностей, необхідних для задоволення потреб особистості й суспільства. Праця є основною формою життєдіяльності як окремої людини, так і суспільства, виступає провідним чинником соціогенезу. Разом з тим, вона є засобом самовираження та самоствердження особистості, реалізації її інтелектуального і творчого потенціалу, досвіду, почуття моральної гідності. До праці людину спонукають різні потреби, інтереси, нахили, почуття обов'язку, відповідальності, що виступають як мотиви. Праця передбачає наявність у людини певних знань, умінь і навичок, які збагачуються і розвиваються. У процесі праці формуються фізичні, духовно-психологічні та психофізіологічні якості людини. Процес праці передбачає наявність таких елементів, як а) цілеспрямована трудова діяльність; б) предмет праці; в) знаряддя праці; г) умови праці; г) результат праці. ЗСаме це визначає основні ознаки праці людини, її опосередковану роль у процесі взаємодії людини і природи, її доцільність, значення ідеально представленого результату. Впливаючи за допомогою засобів праці на її предмет, людина змінює цей предмет відповідно до поставленої мети. Досягаючи мети, людина задовольняє найголовнішу зі своїх потреб, а усвідомлення мети пов'язане з мотивом праці¹¹.

Як зазначають В. Рибалка і В. Синявський, у процесі досягнення результатів праці відбувається особистісне, професійне зростання людини, яке залежить від ступеня різнобічності, продуктивності, творчого характеру праці. Суспільний характер праці потребує трудової і професійної підготовки, навчання і виховання культурного працівника, наукової організації праці з метою підвищення її продуктивності й безпеки. Розуміння цих важливих дослідницьких проблем поглиблено також у працях українських вчених Л. Бурлачука, Г. Костюка, М. Лукашевича, Є. Мілеряна, В. Моляко, П. Перепелиці, В. Роменця, В. Рибалки, Ю. Трофімова та інших.

«Праця отримує своє істинне призначення виключно тоді, коли вона слугує не тільки джерелом існування, а й джерелом творчого натхнення і насолоди»¹² – цей висновок українських психологів повною мірою збігається з головним лейтмотивом наукових праць Т.В. Новацького.

Педагогіка праці

В умовах інформаційно-технологічного суспільства всі процеси значно прискорюються, стають більш динамічними і взаємопов'язаними. Т. Новацький привертає увагу до глибокого історико-філософського коріння педагогіки праці. Професор переконливо стверджує: лише через працю людина пізнає світ, закономірність і ефективність існування якого підтверджується лише результатами й досягненнями людської діяльності. Він методологічно обґрунтовує суть цього поняття: «Поняття праці надзвичайно складне, воно охоплює певні явища в мові та суспільній свідомості такі, як виробнича праця, громадська діяльність, духовна праця. Але поняття праці зустрічається і в багатьох інших контекстах. Наведемо приклади найбільш значущих: – праця і здоров'я, загроза для здоров'я; – праця і зусилля, виснаження працею, знеохота; – праця і свобода; – праця і соціалізація; – праця і соціальна стратифікація, розподіл

¹¹ Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; гол. ред. В.Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – С. 707.

¹² Там само, с. 708.

праці; – праця і культура (матеріальна, соціальна, духовна); – праця і багатство; – праця і мораль; – праця і самореалізація; – праця і цінності; – праця і природа; – праця і творчість; – праця в буттєвому вимірі особи; – праця в суспільстві; – праця і вдосконалення.

Багатство контекстів, які містять у собі поняття праці впливає (водночас впливаючи на нього) зі зростання її різноплановості, з різноманіття самої праці, яке полягає у почерговій участі в процесі праці суспільних та індивідуальних цілей, різноманітності матеріалу праці (від органічної субстанції до суто уможлядних витворів)¹³.

У монографії «Професієзнавство» («Zawodoznawstwo») вчений простежує історію виникнення праці людини, її розвиток на різних історичних етапах, зародження професій, їх розширення, трансформацію й інтегрування з урахуванням соціально-економічних потреб. Широку палітру понять, пов'язаних з працею людини, педагогікою праці як субдисципліною педагогіки він викладає в «Лексиконі педагогіки праці» («Leksykon pedagogiki pracy»). На нашу думку, це унікальне науково-довідкове видання дає можливість побачити всю глибину проблеми й простежити шляхи збагачення поняттєво-термінологічного апарату педагогіки праці.

Передусім викликає значний науковий інтерес зміст цієї дефініції, його постійне уточнення, шліфування з урахуванням результатів досліджень науковців – фахівців у галузі педагогіки праці. У монографії «Педагогіка загальна і субдисципліни» («Pedagogika ogólna i subdyscypliny») Т. Новацький наголошує на важливості педагогічного аналізу, здійснюваного крізь призму системи „людина – праця”. На першому місці для нього – аналіз розвитку особистості, зв'язок процесів виховання, формування характеру, зв'язок людини і середовища. Звертають на себе увагу рекомендації Т. Новацького щодо звернення до понять, які характеризують ставлення людини до праці, тобто: її мотивацію до праці; формування змін розв'язувати завдання, пов'язані з працею, професійним розвитком людини; професієзнавство, а також біофізичні і моральні кваліфікації, конкретні професійні кваліфікації, професійні характеристики. Вчений наголошує, що поняття «педагогіка праці» є узагальнюючим, інтегрованим. Воно поєднує в собі такі напрями, як промислова педагогіка, педагогіка закладу праці, господарська педагогіка, сільськогосподарська педагогіка¹⁴. На нашу думку, в такому дослідницькому підході простежуються системність і міждисциплінарність.

У контексті порушеної проблеми вагомим є доробок професора, іноземного члена НАПН України З. Вятровського – талановитого учня й послідовника професора Т. Новацького. До пріоритетних проблем педагогіки праці в контексті трансформаційних процесів вчений відносить:

- ▷ проблеми орієнтації, професійної орієнтації і професійного «дорядництва»;
- ▷ проблеми інших підходів до побудови професійної школи і професійного навчання в освітній системі, що реформується;
- ▷ проблеми робітничих кваліфікацій, в тому числі компетентності й відповідальності, а також професійної мобільності випускників професійних шкіл;
- ▷ проблеми працевлаштування, трудової діяльності й безробіття (не тільки в економічному контексті);
- ▷ проблеми напрямів та організації неперервного навчання працівників, а також створення необхідних умов для реалізації шансів досягнення професійної майстерності;

¹³ Новацький Тадеуш В. Людська праця. Аналіз поняття / Переклад з польської Юлії Родик. – Львів: Літопис, 2010. – С. 161 – 162.

¹⁴ Tadeusz W. Nowacki. Pedagogika pracy. W: Pedagogika ogólna i subdyscypliny. Red. naukowa – Lucjan Turowski. Wyd. Akademickie „Zak”, Warszawa, 1999, s. 314.

▷ проблеми суб'єктного трактування працівника в складному процесі праці¹⁵.

Погоджуючись з визначенням комплексу взаємопов'язаних проблем, наголосимо на важливості психології праці в цих складних процесах. Ця наукова субдисципліна тісно пов'язана з іншими науками про працю людини, зокрема педагогікою праці, соціологією праці, праксеологією, філософією праці, фізіологією праці, ергономікою, науковою організацією праці, трудовим правом. З. Вятровський акцентує на необхідності дослідження таких винятково важливих і водночас складних проблем, якими, на його погляд, є: обов'язковість праці людини; професійний розвиток упродовж життя; професійні кваліфікації і компетенції; організація праці та забезпечення її виконання; умови якісної професійної діяльності; усвідомлення необхідності власної професійної діяльності, розвитку професійної особистості; сучасне розуміння професійної майстерності в поєднанні з професійною мобільністю, високою і раціональною підприємливістю, а також з надійністю в кожній соціально зумовленій професійній ситуації¹⁶.

Отже, як засвідчують науково-теоретичні дослідження, педагогіка праці і професійна педагогіка обґрунтовують такі принципи професійної освіти: випереджальний характер професійної підготовки; неперервність; фундаменталізація; інтеграція професійної освіти, науки і виробництва; рівний доступ до здобуття якісної професійної освіти різними категоріями населення; гнучкість і взаємозв'язок процесу професійного навчання з реструктуризацією та подальшим розвитком економіки і зайнятості населення, розвитком різних форм власності; диверсифікація; регіоналізація професійної освіти; поєднання загальноосвітньої і професійної підготовки; єдність професійного навчання і виховання, екологізація, варіативність, індивідуалізація і диференціація.

Психопедагогіка праці

Здійснюючи наукові пошуки, доцільно також враховувати місце психології праці серед інших психологічних наук. Професор К. Чарнецький виокремлює такі теоретичні субдисципліни: психологічні (соціальна психологія, загальна психологія, виховна психологія), а також практичні психологічні субдисципліни (психологія розвитку, психологія праці і психологія клінічна). Такий розподіл спонукає до комплексних міждисциплінарних досліджень:

- ▷ людини праці – різний вік, соціальний і професійний досвід, соціокультурні умови міста і села; (з цим пов'язані проблеми вибору професії, мотивації професійного навчання, процесу оволодіння майбутньою професією, початок професійної діяльності, адаптація та особливості праці на різних етапах професійного розвитку);
- ▷ умов праці – в різних економічних галузях, на великих і малих підприємствах різних форм власності (до цього комплексу проблем належать ще й такі загальні завдання – „працевлаштування–безробіття”; модернізація підприємства, його ліквідація, перекваліфікація, соціальні й матеріально-технічні умови праці).
- ▷ результатів праці – кількість і якість праці, мотивація до трудової діяльності, загрози праці, конфлікти та ін.

¹⁵ Wiatrowski Z. Podstawy pedagogiki pracy. Wydanie czwarte... s. 20.

¹⁶ Там само, с. 62.

Як бачимо, проблеми ринку праці і розвитку систем професійної освіти і навчання охоплюють великий комплекс питань, що перебувають на межі психології, педагогіки, психофізіології, економіки, ергономіки, соціології, статистики та інших галузей наукового знання. Вони також потребують дослідження на основі міждисциплінарного підходу.

Помітним кроком у міждисциплінарних дослідженнях стало обґрунтування нового напрямку, що дістав назву психопедагогіка праці. Професор Я. Карней вважає, що людина в середовищі праці системно пов'язана з різними сферами життєдіяльності й відповідно з галузями науки, які досліджують ці проблеми. Зокрема, мова йде про філософію, антропологію, психологію праці, фізіологію і медицину праці, екологію, економіку, соціологію праці, а також педагогіку праці, педагогіку геріатричну, педагогіку культури, технічні науки, менеджмент, право та ін.

На нашу думку, результати такого багаторічного дослідження є перспективними. На основі інтегративного підходу Я. Карней обґрунтувала дефініцію „психопедагогіка праці” й запропонувала аналіз її змісту за такими напрямками: сучасна педагогіка праці – проблеми інтердисциплінарні; працівник в установі (закладі праці); дослідження праці і професій; організація часу праці; підприємливість; психологічні механізми поведінки людини в установі (закладі праці); пристосування (адаптація) до праці і професійний добір; мотивація до праці; освіта дорослих в установі (стратегія установи та освітня політика); мистецтво бути працівником; стилі поведінки дорослих (пізнавальні та емоційні стилі; стилі учіння); авторитет керівника (авторитет формальний і неформальний; харизматична особистість, авторитет і влада, культурні передумови авторитету); патологічні явища на сучасному підприємстві (працеголізм, професійне вигорання, моббінг)¹⁷.

На основі міждисциплінарного підходу Я. Карней обґрунтувала висновки щодо розвитку педагогіки праці у XXI ст., зокрема в частині дослідження проблем управління якістю, управління знаннями, а також створення агенцій індивідуального (персонального) дорадництва та організації праці в умовах делокалізації. Запропоновані напрями міждисциплінарних досліджень, на нашу думку, є актуальними в сучасних умовах модернізації професійної освіти і навчання в Україні.

Професійна педагогіка

Професійна педагогіка – наука про загальні та особливі закони, закономірності, принципи та умови освіти, навчання і виховання особистості професіонала (кваліфікованого робітника, інженера, вчителя, лікаря та інших фахівців). Професійна педагогіка вивчає закономірності і закони навчання людини професії і формування професійно і соціально важливих якостей особистості окремих працівників та виробничого персоналу загалом для різних галузей промисловості, сільського господарства та сфери послуг, розвитку їхніх професійних компетенцій з урахуванням сучасних і перспективних вимог ринкової економіки. Вона розкриває методологічні, теоретичні і методичні основи педагогічного процесу в професійній школі будь-якого рівня, в системі професійної підготовки фахівців, в т. ч. й короткотермінової в умовах виробництва, а також перепідготовки, підвищення кваліфікації безробітних у центрах зайнятості, додаткової освіти.

¹⁷ Karney J.E. Psychopedagogika pracy. Wybrane zagadnienia z psychologii i pedagogiki pracy. Wydawnictwo Akademickie „Zak”. Warszawa, 2007 s. 5–6.

▷ проблеми суб'єктного трактування працівника в складному процесі праці¹⁵.

Погоджуючись з визначенням комплексу взаємопов'язаних проблем, наголосимо на важливості психології праці в цих складних процесах. Ця наукова субдисципліна тісно пов'язана з іншими науками про працю людини, зокрема педагогікою праці, соціологією праці, праксеологією, філософією праці, фізіологією праці, ергономікою, науковою організацією праці, трудовим правом. З. Вятровський акцентує на необхідності дослідження таких винятково важливих і водночас складних проблем, якими, на його погляд, є: обов'язковість праці людини; професійний розвиток упродовж життя; професійні кваліфікації і компетенції; організація праці та забезпечення її виконання; умови якісної професійної діяльності; усвідомлення необхідності власної професійної діяльності, розвитку професійної особистості; сучасне розуміння професійної майстерності в поєднанні з професійною мобільністю, високою і раціональною підприємливістю, а також з надійністю в кожній соціально зумовленій професійній ситуації¹⁶.

Отже, як засвідчують науково-теоретичні дослідження, педагогіка праці і професійна педагогіка обґрунтовують такі принципи професійної освіти: випереджальний характер професійної підготовки; неперервність; фундаменталізація; інтеграція професійної освіти, науки і виробництва; рівний доступ до здобуття якісної професійної освіти різними категоріями населення; гнучкість і взаємозв'язок процесу професійного навчання з реструктуризацією та подальшим розвитком економіки і зайнятості населення, розвитком різних форм власності; диверсифікація; регіоналізація професійної освіти; поєднання загальноосвітньої і професійної підготовки; єдність професійного навчання і виховання, екологізація, варіативність, індивідуалізація і диференціація.

Психопедагогіка праці

Здійснюючи наукові пошуки, доцільно також враховувати місце психології праці серед інших психологічних наук. Професор К. Чарнецький виокремлює такі теоретичні субдисципліни: психологічні (соціальна психологія, загальна психологія, виховна психологія), а також практичні психологічні субдисципліни (психологія розвитку, психологія праці і психологія клінічна). Такий розподіл спонукає до комплексних міждисциплінарних досліджень:

- ▷ людини праці – різний вік, соціальний і професійний досвід, соціокультурні умови міста і села; (з цим пов'язані проблеми вибору професії, мотивації професійного навчання, процесу оволодіння майбутньою професією, початок професійної діяльності, адаптація та особливості праці на різних етапах професійного розвитку);
- ▷ умов праці – в різних економічних галузях, на великих і малих підприємствах різних форм власності (до цього комплексу проблем належать ще й такі загальні завдання – „працевлаштування–безробіття”; модернізація підприємства, його ліквідація, перекваліфікація, соціальні й матеріально-технічні умови праці).
- ▷ результатів праці – кількість і якість праці, мотивація до трудової діяльності, загрози праці, конфлікти та ін.

¹⁵ Wiatrowski Z. Podstawy pedagogiki pracy. Wydanie czwarte... s. 20.

¹⁶ Там само, с. 62.

Предмет професійної педагогіки – системи і процеси освіти, теоретичного, практичного і виробничого навчання, виховання і формування особистості, єдність і зв'язок між ними; їх мета й особливості, зміст професійної освіти, що визначається соціальним замовленням та змінюється відповідно до трансформацій в умовах науково-технічного, інформаційно-технологічного розвитку; особливості оволодіння науково-технічними знаннями, професійними навичками, способами професійної діяльності, розвитку професійно важливих якостей особистості професіонала, його професійних компетенцій та компетентності. Професійна педагогіка вивчає проблеми теорії і практики професійної освіти і навчання, взаємозв'язок між цими категоріями на різних етапах професійного розвитку особистості професіонала. Забезпечення взаємозв'язку педагогічного і виробничого процесів (з урахуванням специфіки кожної галузі промисловості, сільського господарства та сфери послуг) має винятково важливе значення для розвитку неперервної професійної освіти – освіти впродовж життя.

Методологічними засадами професійної педагогіки є: положення філософії, логіки, соціології, економіки і психології освіти. За С. Батишевим, це дає змогу піднести узагальнення на більш високий рівень синтезу професійно-педагогічних явищ, охопити широкий діапазон взаємодії наук в обґрунтуванні освітніх систем, у виявленні умов соціальної реальності, середовища, в якому функціонує, професійна школа. Теорія педагогіки професійної школи, на відміну від інших галузей педагогічного знання, розвивається на основі постійної взаємодії законів педагогіки, законів і закономірностей функціонування різних галузей виробництва та сфер професійної діяльності людини. В умовах ринкової економіки, динамічних змін на ринку праці її значення значно зростає.

Професійна педагогіка спрямована на забезпечення функціонування і цілісний розвиток систем: «людина – суспільство – природа», «техніка – виробництво – суспільство», «людина – праця – виробничий колектив» (С. Батишев). На цілісність педагогічних процесів у кожній педагогічній системі в оволодінні майбутньою професією учнями, студентами, курсантами, а також різними категоріями дорослого населення в умовах неперервної освіти впливають міжпредметні та міжциклові зв'язки.

Професійна освіта як системний об'єкт охоплює всі предметні галузі трудової діяльності, формування і професійного розвитку людини на різних життєвих етапах. В умовах інформаційно-технологічного суспільства ці процеси значно прискорюються, стають більш динамічними. Професійна педагогіка обґрунтовує принципи професійної освіти, а саме: випереджувальний характер професійної підготовки; неперервність; фундаменталізація; інтеграція професійної освіти, науки і виробництва; рівний доступ до здобуття якісної професійної освіти різними категоріями населення; гнучкість і взаємозв'язок процесу професійного навчання з реструктуризацією та подальшим розвитком економіки і зайнятості населення, розвитком різних форм власності; диверсифікація; регіоналізація професійної освіти; поєднання загальноосвітньої і професійної підготовки; стандартизація, єдність професійного навчання і виховання, екологізація, варіативність, індивідуалізація і диференціація.

На початку XXI ст. зростає значення спрямування досліджень з професійної педагогіки на виявлення ключових чинників, що впливатимуть на розвиток систем підготовки виробничого персоналу для різних галузей: демографічні зміни; міграція робочої сили; зростання попиту на робочу силу порівняно з пропозицією; поглиблення суперечностей між зростанням попиту на висококваліфікованих робітників на ринку праці та наявним рівнем їхньої кваліфікації; зниження якості робочої сили внаслідок старіння та вибуття висококваліфікованих робітників

із виробничої сфери; розвиток виробництва на основі впровадження нової техніки, новітніх технологій і матеріалів; підвищення вимог роботодавців до рівня компетентності робітників; зростання ролі соціального партнерства.

Професійна педагогіка як субдисципліна педагогіки, має інтегрований характер. Вона обґрунтовує свої теорії з урахуванням результатів досліджень з інших галузей наукового знання. Це зумовлено її системним об'єктом – «професійна освіта», що охоплює всі предметні галузі знання, діяльності, формування і розвиток фахівців різних виробничих галузей. Це дає змогу професійній педагогіці генерувати нові теорії в умовах інтеграційних процесів, інформаційно-технологічного розвитку суспільства¹⁸.

З урахуванням результатів досліджень з педагогіки праці, професійної педагогіки і психопедагогіки праці доцільно обґрунтовувати положення щодо психолого-педагогічних аспектів прогнозування потреб ринку праці у кваліфікованих робітниках на загальнодержавних і регіональних рівнях; консолідації зусиль відповідних міністерств і відомств, роботодавців, науковців і громадських об'єднань; розвитку соціального партнерства; посилення відповідальності за якісну підготовку, перепідготовку і підвищення кваліфікації робітників; законодавчого забезпечення підготовки конкурентоспроможних на ринку праці робітників.

Отже, у системі «людина – праця» сформувалися субдисципліни педагогіка праці, психопедагогіка праці і професійна педагогіка. Ці субдисципліни педагогічної науки мають інтегрований характер. Їх теорії обґрунтовуються з урахуванням результатів досліджень інших галузей наукового знання, адже їх системний об'єкт – *професійна освіта*, у якій сфокусувалися всі предметні галузі знання, діяльності, формування і розвитку фахівців різних виробничих видів і напрямів. Це дає можливість професійній педагогіці генерувати нові теорії в умовах інтеграційних процесів, інформаційно-технологічного розвитку суспільства.

Узагальнюючи досить стислий аналіз цієї складної проблеми у контексті системи «людина – праця», зазначимо, що українська наука і практика потребують посилення уваги до дослідження наукознавчих педагогічних і психологічних проблем, й особливо – професійної педагогіки, педагогіки і психології праці в умовах навчання упродовж життя, а також кількаразової зміни прикладання знань і вмінь, тобто зміни професій протягом активного періоду життєдіяльності людини. Це сприятиме поглибленню наукознавчих досліджень з професійної педагогіки, педагогіки праці і психопедагогіки й відповідно – одержанню нового наукового знання, що збагачуватиме й підноситиме методологічний рівень педагогіки.

Новою наукознавчою сходинкою у цій справі є «Основні напрями досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні», схвалені Загальними зборами НАПН України 8 листопада 2012 року, у яких запропоновані нові напрями досліджень з професійної освіти, безперервної освіти, психології професійної освіти, організаційної психології та психології праці, а також теоретико-методичних засад професійного навчання та освіти дорослих, професійного навчання на виробництві й навчання незайнятого населення¹⁹. Їх реалізація потребує високого рівня наукової культури, креативності, критичного мислення, соціальної відповідальності і прогностичного бачення шляхів розв'язання проблем, від чого залежить майбутнє кожної людини, родини й безумовно, нашої держави.

¹⁸ Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В.Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – С. 727–728.

¹⁹ Основні напрями досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні: Національна академія педагогічних наук України. – К.: Пед. Думка, 2013. – 47 с.

Список використаних джерел

- [1] Баклицький І.О. Психологія праці: Підручник. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2008. – 655.
- [2] Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В.Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1038 с.
- [3] Кремень В.Г., Ільїн В.В. Синергетика в освіті: контекст людиноцентризму: монографія / В.Г. Кремень, В.В. Ільїн; [Національна академія педагогічних наук України]. – К.: Педагогічна думка, 2012. – 368 с.
- [4] Новацький Тадеуш В. Людська праця. Аналіз поняття / Переклад з польської Юлії Родик. – Львів: Літопис, 2010. – 182 с.
- [5] Новацький Тадеуш В. Світ мрій / Тадеуш В. Новацький; пер. з польськ. І.А. Аскерової; наук. ред. Н.Г. Ничкало. – К.: Видавництво Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 2011. – 120 с.
- [6] Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навч. посіб./ за ред. акад. НАН України Л. В. Губерського. – 2-ге вид., стер. – К.: Знання, 2012. – 621 с.
- [7] Філософський енциклопедичний словник / Національна академія наук України, Інститут філософії імені Г.С. Сковороди. – К.: Абрис, 2002. – 742 с.
- [8] Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. – Х.: Прапор, 2005. – 640 с.
- [9] Karney J.E. Psychopedagogika pracy. Wybrane zagadnienia z psychologii i pedagogiki pracy. Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2007. – 449 s.
- [10] Sztumski J. Socjologia pracy. Górnośląska Wyższa Szkoła Handlowa, Katowice, 1999. – 232 s.
- [11] Tadeusz W. Nowacki. Pedagogika pracy. W: Pedagogika ogólna i subdyscypliny. Red. naukowa – Lucjan Turows. Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa, 1999. – 602 s.
- [12] Wiatrowski Z. Podstawy pedagogiki pracy. Wydanie czwarte – zmienione i poszerzone. Wydawnictwo Akademii Bydgoskiej im. Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz, 2004. – 548 с.

СИСТЕМА “ЛЮДИНА-ПРАЦЯ” ЯК ОСНОВА МІЖДИСЦИПЛІНАРНОСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ НАУКИ

Розглядаються філософсько-педагогічні аспекти системи «людина – праця», обґрунтовується її interdyscyplinarnість. З урахуванням результатів наукознавчих досліджень наголошується на об'єктивній необхідності систематизації та спеціалізації в педагогіці. Аналізуються чотири напрями систематизації педагогічних наук, запропоновані З.Вятровським. Особливу увагу приділено проблемам діалектичного взаємозв'язку педагогіки праці, психології праці та професійної педагогіки в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів. У цьому контексті розкривається прогностичне значення досліджень, спрямованих на динамічний розвиток системи “людина – праця” в інформаційно-технологічному суспільстві.

Ключові слова: система, людина, праця, педагогіка, психологія, професійна педагогіка, interdyscyplinarnість.

THE "MAN-LABOUR" SYSTEM AS THE BASIS FOR INTERDISCIPLINARITY OF PEDAGOGICAL SCIENCE

Summary. We consider the philosophical and pedagogical aspects of "man-labour" system and justify its interdisciplinarity. On the basis of results of scientific researches the need for an objective systematization and specialization in pedagogy is emphasized. Four areas of education sciences systematization, proposed by Z. Vyatrovsky are analyzed. Particular attention is paid to the problems of the dialectical relationship of labour pedagogy, labour psychology and professional pedagogy in globalization and integration processes. In this context prognostic significance of research aimed at dynamic development of "man-labour" system in the information and technology community is revealed.

Key words: system, a man, labour, pedagogy, psychology, professional education, interdisciplinarity.